

VALENȚE SEMANTICO-STILISTICE ALE TIMPURILOR VERBALE ÎN LIMBA ROMÂNĂ. PREZENTUL ȘI VIITORUL INDICATIVULUI

Semantical-Stylistic Values of Verbal Tenses in Romanian

Assistant Prof. Dr. Valerica SPORIȘ,
„Lucian Blaga” University of Sibiu

Abstract

This paper is intended as an interdisciplinary research, with a view to highlighting an aspect of the semantic and stylistic field of the Romanian verb: **the category of tense**. The “semantic field of temporality” comprises three sub-fields: the past, the present and the future, which represent at the same time “the reference tenses”. There are many cases in which the adverbials and other temporal determiners joining the verb identify the reference tense or carry the semantic load: extended present/future, iterative present/future, close present/future. In affective speech and in literary style, the boundaries of the verb tenses disappear. In stories grammar tense does not overlap ontological tense or aesthetic tense (the tense used for telling the events, the narrative tense, the tense of the utterance, the tense of the reception). The three values of the narrative tense: order, duration and frequency ensure the multifunctional values of the verb. The discrepancy between the chronological order of events and the order in which they are related (temporal discontinuity) entails a(na)chronies which are embodied by prolepsis or by analepsis. The writer/speaker can use the present in his speech/writing with reference to the past (the historical present, the narrative present, the dramatic present), or with reference to the future (the present with future meaning). At its turn, the future (the instantaneous future, the future of politeness) can substitute the present. As a grammar category, characteristic to the verb, the tense has different embodiments according to some characteristics (temporal, aspectual, modal). Thus, the verb tenses can highlight a series of secondary and connotational meanings, enriching the stylistic register of linguistic facts.

Keywords: the category of tense, reference tense, a(na)chrony, present, future, the Indicative mood.

Timpul reprezintă una dintre dimensiunile fundamentale ale universului. „Câmpul semantic al temporalității” conține trei subcâmpuri de interes: trecut (t_t), prezent (t_0) și viitor (t_v), acestea constituind și „timpurile de referință”¹. Timpul gramatical „își are originea în raportul dintre temporalitatea procesului de comunicare lingvistică și temporalitatea acțiunii verbului”².

Alături de spațiu, timpul se constituie într-o categorie narativă. Cele trei valori ale timpului narativ: *ordinea*, *durata* și *frecvența* asigură polifuncționalitatea verbului. În narațiune, granițele dintre timpurile verbale nu se respectă, deoarece *timpul gramatical* nu se suprapune *timpului ontologic/real/existențial* sau *timpului artistic* (*timpul evenimential*, *timpul narațiunii/enunțării*, *timpul receptării*). Modificarea ordinii temporale (*discontinuitatea temporală*) provoacă *a(na)cronii*, care se manifestă sub forma *analepsei* → *salt în trecut*: „Alexandru parcă o vede... Era astă-toamnă. Se duse și el la o ședință a Cenaclului literar (...). Văzuse afixul și rămăsese foarte surprins (...). Și hotărâse să participe neapărat.” (George Șovu, *Declarație de dragoste*) sau sub forma *prolepsei* → *salt în viitor*: „Semeț, viteaz și războinic, calități înnăscute nației lui, (...), îl vom vedea în cursul acestei istorii, unde va juca o rolă mare și însemnată (...).”; „Vai! scriam aceste rânduri în

¹ *Gramatica limbii române [GALR], I*, București, Editura Academiei Române, 2005, p. 394.

² Dumitru Irimia, *Morfo-sintaxa verbului românesc*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 1997, p. 117.

anul 1847. Cine îmi vrea fi zis atunci că abia un an va trece, și inima-mi va fi și mai crud de durere ispitită. Era în vremea unei frumoase deșteptări naționale (...).” (N. Bălcescu, *Românii supt Mihai-Voievod Viteazul*).

În calitate de categorie specifică verbului, timpul „plasează temporal acțiunea, stabilește cronologia evenimentelor și durata acestora, dă coerență unui text, jucând un rol decisiv în organizarea acestuia”³. Categoria gramaticală a timpului cunoaște varii forme de realizare, definindu-se din două mari perspective:

- prin raportarea acțiunii/evenimentului/stării la momentul vorbirii/enunțării: „Acum e sâmbătă, (...). Peste o oră va trebui să fie la o nouă dezbateră din cadrul Cercului de filozofie pe care-l conduce Socrate, (...)” (George Șovu, *Declarație de dragoste*);

- prin raportarea acțiunii/evenimentului/stării la aspectul procesului: „Au prins să bată clopotele de furtună. (...) Și băteau mai tare clopotele.” (Eusebiu Camilar, *Stejarul din Borzești*) – aspect incoativ → aspect continuativ.

Dincolo de trăsăturile specifice (temporale, aspectuale, modale), timpurile verbale pot actualiza o serie de semnificații derivate, conotative, îmbogățind astfel registrul stilistic al faptelor lingvistice. Deseori, mărcile adverbiale și celelalte determinări temporale care însoțesc verbul identifică timpul de referință sau atribuie acestuia diverse nuanțe semantice. De exemplu, determinările temporale de genul: *de acum (înainte)*, *(începând) de mâine, până la anul, pe parcursul anului, de ceva timp, de mult timp, de mulți ani, în timp* ș.a. „extind” acțiunea exprimată de verb, conferindu-i un aspect durativ. *Prezentului extins*, menționat de autorii GALR⁴: „– Dragul meu Allan, ești pierdut fără putință de scăpare de-acuma...” (Mircea Eliade, *Maitreyi*); „«Ali-Gian-Hogea, câți ani sunt de când mănânc sarea și pâinea ta?» «Sunt douăzeci de ani», răspuse turcul.” (N. Bălcescu, *Românii supt Mihai-Voievod Viteazul*); „Sunt trei ani de când te cat” (*Iancu Jianul*), îi adăugăm *viitorul extins*, mult mai rar întâlnit în exprimare: *De mâine înainte nu vei mai absentă de la cursuri!*

Acțiunile/evenimentele/stările se pot repeta la anumite intervale de timp, însă valoarea semantică iterativă⁵ o dau anumite determinări temporale care însoțesc verbul: *ori de câte ori, zilnic, zi de zi, săptămânal, lunar, anual, din când în când, întruna, timp de..., tot, mai* ș.a.:

- *prezentul iterativ*: „(...) da o dată, de două ori pe lună tot își ia Țoșca de piele (...)”;
„E tot filmul de-aseară, reluare, dar el îl mai vede o dată.” (Gabriela Adameșteanu, *Dimineață pierdută*);

- *viitorul iterativ*: *Pacientul va veni lunar la control.*; „– (...) Am să mă mai gândesc la premiu.” (Al. Andrei, *Zăpezile iubirii*, II).

Când două acțiuni/evenimente/stări exprimate prin verbe aparținând aceluiași timp de referință se situează temporal în imediata vecinătate, se vorbește despre timpuri verbale „de proximitate”. Alături de *viitorul de proximitate*⁶: „(...) Fiți sigur că vă vom anunța îndată ce va sosi ceva.” (I. L. Caragiale, *La poștă*); „Are s-o șteargă Leana, dacă au s-o cheme (...)” (Gabriela Adameșteanu, *Dimineață pierdută*), putem avea în vedere și *prezentul de proximitate*: „Cum mă vede, oprește trăsura (...)” (I. L. Caragiale, *Bacalaureat*); „și voi

³ Crina Herțeg, *Valori semantico-stilistice ale verbului*, în *Annales Universitatis Apulensis*. Series Philologica, nr. 8/1, Alba Iulia, Editura Universității „1 Decembrie 1918”, 2007, p. 258.

⁴ GALR, I, ed. cit., p. 408-409.

⁵ Gh. Constantinescu-Dobridor, *Morfologia limbii române*, București, Editura Vox, 1996, p. 241; GALR, I, ed. cit., p. 410, 444 ș.a.

⁶ GALR, I, ed. cit., p. 442.

tocmai acum **plecați** spre sud / când ceru-i aiurit și descusut / când se confundă bocetul cu nația?” (Mircea Dinescu, *Exil*).

Prezentul și viitorul sunt „forme « vii »”⁷, deoarece prezintă faptele fie în desfășurarea lor actuală, fie din perspectiva așteptării realizării lor.

I. Prezentul prototipic se caracterizează prin mărcile: [+Simultaneitate/+Coincidență cu t₀], [+Real], [-Perfectiv]. Aici încadrăm *prezentul de actualitate/instantaneu*⁸: „Primăria Mediaș îi premiază pe elevii olimpici” (titlu știre, în *Sibiu 100%*, nr. 211, 10-16 noiembrie 2012, p. 6). Prezentul de actualitate este apt să reproducă un comentariu jurnalistic (știre, reportaj, comentariul unui eveniment sau joc sportiv ș.a.), transmis în direct, la radio sau la televiziune: „Astafei este blocat de Oros.; Preia pe piept Oros.; Gazul stă foarte bine în ofensivă.” (Fotbal, DigiSport 1, 19 noiembrie 2012) sau un comentariu științific (demonstrații, explicații): „Se iau 100 g pilitură de fier și 50 g floare de sulf, care se amestecă cu atâta apă încât să se formeze o pastă groasă de consistența plastilinei.”⁹. Privit din această perspectivă, *prezentul* este considerat *timp al comentariului*¹⁰. Datorită valorii sale „comentative”, prezentul este timpul preferat al discursului eseistic¹¹.

Extrasă din context, forma de prezent are valoare „omnitemporală”¹². Caracteristicile de bază ale prezentului sunt deseori înlăturate prin forța contextuală, acest timp exprimând fie participarea intensă a emițătorului la actul comunicării (*prezent descriptiv/liric*), fie o acțiune continuă sau permanentă (*prezent etern/permanent*). Alături de valoarea sa implicată, timpul prezent înregistrează o multitudine de semnificații temporal-aspectuale.

*Prezentul descriptiv*¹³, grație caracterului său imperfectiv, redă pitorescul descrierilor subiective, unde sentimentul timpului este, de cele mai multe ori, anulat: „Pe culmea cea mai naltă a munților Carpați, se întinde o țară mândră și binecuvântată (...). Ea seamănă a fi un măreț și întins palat, (...), unde sunt adunate și așezate cu măiestrie toate frumusețile naturale ce împodobesc celelalte ținuturi ale Europei, pe care ea (...) ni le aduce aminte. Un brâu de munți ocolesc, (...), toată această țară, (...) mai multe șiruri de dealuri (...), care varsă urnele lor de zăpadă (...). Mai presus de acel brâu muntos, se înalță două piramide mari de munți, (...). Păduri stufoase, (...), umbresc culmea acelor munți. (...) Astfel este țara Ardealului.” (N. Bălcescu, *Românii supt Mihai-Voievod Viteazul*).

Cunoscută și sub denumirea de *prezent liric*¹⁴, această formă verbală poartă cu sine o umbră de mister: „Dar a nopței neagră mantă peste dealuri se lățește, / La apus se adun norii, se întind ca un veșmânt; / Peste unde și-n tărie întunerecul domnește” (Grigore Alexandrescu, *Umbra lui Mircea. La Cozia*).

⁷ Ștefan Munteanu, *Limba română artistică*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981, p. 262; apud Eugen Câmpeanu, *Stilistica limbii române. Morfologia*, Cluj-Napoca, Editura Quo Vadis, 1997, p. 93.

⁸ *GALR, I, ed. cit.*, p. 407.

⁹ http://www.referat.ro/referate/Experimente_chimie_7081b.html

¹⁰ *GALR, I, ed. cit.*, p. 407-408.

¹¹ A se vedea, de exemplu, tabelul configurării temporale a eseului stănescian *Distanța dintre gură și hrană* (Luminița Chiorean, *Eseul stănescian. Configurare poetică*, Târgu-Mureș, Editura Universității „Petru Maior”, 2007, p. 43-46).

¹² *GALR, I, ed. cit.*, p. 407.

¹³ Eugen Câmpeanu, *op. cit.*, p. 95; *GALR, I, ed. cit.*, p. 402, 413.

¹⁴ Dumitru Irimia, *Introducere în stilistică*, Iași, Editura Polirom, 1999, p. 207.

Prezentul etern/permanent include:

1. *Prezentul generic/pancronic*¹⁵ (acțiunea/evenimentul/starea are caracter universal-valabil în timp și în spațiu):

a. *prezentul „copulei logice”/copulativ*¹⁶: „«Sint dară și eu muritoriu om, asemenea tuturor oamenilor.» (*Înțelepciunea lui Solomon (...)*)” (Dimitrie Cantemir, *Divanul sau Gâlceava înțeleptului cu lumea*);

b. *prezentul gnomic*¹⁷: „Banii *nu aduc* învățătură, învățătura *aduce* bani.”; „Prevederea *este* mama înțelepciunii.” – adevăruri universale, confirmate în timp prin manifestarea faptelor enunțate;

c. *prezentul aforistic*: „Cea dintâi dorință a fiecărui popor *este* dorința de a fi.”; „Faptele mari *opresc* chiar moartea.” (Mihail Kogălniceanu, *Reflecții*) – cugetări, maxime izvorâte din experiența de viață a gânditorului.

2. *Prezentul științific* (ocurent în formularea legilor fizice, a teoremelor, a axiomelor din domeniul științelor exacte): „Două corpuri punctiforme de masă m_1 și m_2 *se atrag* reciproc printr-o forță direct proporțională cu produsul maselor corpurilor și invers proporțională cu pătratul distanței dintre ele, orientată pe direcția drepte ce *unește* centrele de greutate ale celor două corpuri.” (I. Newton, *Legea atracției universale*).

3. *Prezentul juridico-administrativ* (ocurent în formularea documentelor, a actelor administrative, a legilor juridice etc.): „Art. 266. Personalul din învățământul preuniversitar *are* drepturi și obligații care *decurg* din legislația în vigoare, din prezenta lege, din regulamente specifice și din prevederile contractului individual de muncă.” (*Legea educației naționale*, 2011).

4. *Prezentul geografic* (ocurent în textele referitoare la caracteristicile globului terestru): „Munții Apuseni *sunt* munți tineri, de încrețire, formați în orogeneza alpino-carpato-himalayană. *Sunt* compuși în general dintr-un mozaic de roci, predominant calcare; de aceea *se explică* numărul foarte mare de peșteri existente în zonă.”¹⁸.

Vorbitorul se poate exprima la prezent privind însă înspre trecut (*prezentul istoric, prezentul narativ, prezentul dramatic, prezentul acronic*) sau spre viitor (*prezentul futuric, prezentul virtual*).

A. *Prezentul indicativului substituie trecutul – prezent retrospectiv*¹⁹: „Pristanda: (...) Aseară pe la zece și jumătate, *mă duc* acasă, *îmbuc* ceva și *mă dau* așa pe-o parte să ațipesc numai un minutel (...).” (I. L. Caragiale, *O scrisoare pierdută*); „Jupân Dumitrache: (...) la lăsată secului am mers la grădină la « Iunion »; (...) *Ne punem* la o masă (...). *Trece* așa preț ca la un sfert de ceas, și numai ce *mă pomenesc* cu un ăla, (...) ...” (I. L. Caragiale, *O noapte furtunoasă*).

Vorbitorul aduce în prezent, pe calea memoriei, a amintirii sau a rememorării, acțiuni/evenimente desfășurate în trecut sau anumite stări din trecut, pe care le retrăiește însă cu intensitatea prezentului. În această categorie se înscriu mai multe forme de prezent:

¹⁵ GALR, I, ed. cit., p. 409.

¹⁶ Tudor Vianu, *Prezentul etern în narațiunea istorică*, în *Arta prozatorilor români*, București, Editura Albatros, 1977, p. 413.

¹⁷ Ibidem, p. 412.

¹⁸ http://ro.wikipedia.org/wiki/Muntii_Apuseni

¹⁹ GALR, I, ed. cit., p. 410-411.

a. *Prezentul istoric*²⁰ este un timp trecut, ca acțiune, dar timp prezent, ca relatare. Acesta caracterizează operele cu conținut istoric sau evocativ: „Întoarcerea sa [a lui Mihai-Vodă, n.n.] în țară este un marș triumfal; toți ostașii sunt încărcăți de prăzi; poporul îl primește cu cântece de veselie și vrăjmașii tremură de numele lui.” (N. Bălcescu, *Românii supt Mihai-Voievod Viteazul*). Există la Nicolae Bălcescu și un alt tip de prezent istoric, prezentul contemporan scrierii operei: „Astăzi această vale se află întocmai dupe cum ne-o descrie analiștii acelor timpuri. Nici un monument nu ne arată că acolo fu lupta cea crâncenă pentru libertate!” (*op. cit.*).

Prezentul istoric este ocurent și în textele de critică și istorie literară, în cronici, recenzii, tabele cronologice ș.a.: „Cronologie: 1813-1815 – *Studiază* sub îndrumarea călugărului (...). 1815-1818 – *Învață* la școala grecească (...). (...) 1827 – Împreună cu Dinicu Golescu, Heliade pune bazele (...). (...) 1872 aprilie 27 – Heliade încetează din viață.” (Constantin Măciucă despre I. Heliade Rădulescu, în I. Heliade Rădulescu, *Scrieri alese*, București, Editura Albatros, 1984, p. 225, 228); „În proza de idei, Heliade procedează prin șoc (...). Heliade *ilustrează* virtuos (...). (...) Heliade *atacă* cele mai dificile probleme (...)” (Paul Cornea, aprecieri critice despre I. Heliade Rădulescu, în *op. cit.*, p. 254-255).

În pofida distanței temporale, prin forța prezentului verbului, acțiunea este proiectată în prim-plan: „Hanul a primit cuvântul lui Ștefan cel Mare (...). A scrâșnit: – (...) Cum îndrăznește să-mi trimită astfel de cuvânt, mie, hanul hanilor?!...” (Eusebiu Camilar, *Stejarul din Borzești*). Este evident că, din punct de vedere temporal, acțiunea redată prin forma de prezent indicativ este anterioară atât perfectului compus care-l precedă în enunț, cât și prezentului conjunctivului care-i succedă. În acest caz, se evidențiază o variantă particularizată: „un prezent istoric anterior altui prezent istoric”.

b. *Prezentul narativ*²¹ [pe care noi îl delimităm de *prezentul istoric*], îndeplinește două funcții²²:

- timp al „actualizării” (se întrebuițează cu succes în jurnalism): „1 Decembrie *mobilizează* toate autoritățile medieșene” (titlu știre, în *Sibiu 100%*, nr. 213, 24-30 noiembrie 2012, p. 8) ori „al reliefării”: „În cale, trecând pre lângă Biserica Albă, (...), spun că îl lăsară a intra în biserică și, rugându-se, se făgădui lui sfântu Nicolae, (...), că de-l va mântui, să-i facă mănăstire în numele lui, precum a și făcut, de se numește acea biserică acum Mihai-Vodă.” (N. Bălcescu, *Românii supt Mihai-Voievod Viteazul*);

- timp al „intercalărilor comentative” [*prezentul reflecției*]: „Nici un monument nu ne arată că acolo fu lupta cea crâncenă pentru libertate! Atât suntem de nesimțitori la gloria națională!” (N. Bălcescu, *Românii supt Mihai-Voievod Viteazul*); „Pentru mine însă, această concentrare era o lungă deznădejde. De multe ori, seara, la popotă, era destul un singur cuvânt ca să trezească răscoliri și să întărească dureri amorțite. E îngrozitoare uneori această putere a unei singure propozițiuni (...)” (Camil Petrescu, *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*).

²⁰ Tudor Vianu, *Prezentul etern în narațiunea istorică*, în *op. cit.*, p. 411; *Tehnica basoreliefului în proza lui N. Bălcescu*, în *op. cit.*, p. 422; Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, București, Editura Științifică, 1975, p. 130; Eugen Câmpeanu, *op. cit.*, p. 94-95; Dumitru Irimia, *Introducere în stilistică*, p. 208 ș.a.

²¹ Dumitru Irimia, *Introducere în stilistică*, p. 207, 209; Eugen Câmpeanu, *op. cit.*, p. 95; *Gramatica de bază a limbii române [GBLR]*, București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2010, p. 248 ș.a.

²² Mihaela Mancaș, *Limbajul artistic românesc modern. Schiță de evoluție*, București, Editura Universității, 2005, p. 85.

Prezentul narativ „aduce timpul narațiunii în timpul cititorului”²³: „Gabriel *se repede* în camera lui, își *lasă* geanta cu cărți, *dezbracă* tunica (...) și *intră* (...). În acest timp, Ioana (...) *încălzește* mâncarea și *pregătește* masa. Băiatul *se spală* pe mâini (...). La un moment dat, *scoate* limba (...).” (George Șovu, *Declarație de dragoste*).

„Tehnica basoreliefului”²⁴ scoate în evidență valoarea prezentului istoric și a prezentului reflecției: „În aceste minute dureroase, care ar fi desperat pe oricine, Mihai singur **nu deseperează** [prezent istoric] și văzând că **nu e** [prezent istoric] nici un mijloc pacinic de mântuire, **hotărăște** [prezent istoric] a deștepta țara, a o scula și a ridica sabia răzbunătoare în contra barbarilor tirani. (...) **Să dăm** [prezentul reflecției] o ochire acestor evenimente. Împărăția turcească **începuse** [mai-mult-ca-perfectul narativ] a apune din culmea mării la care **ajunsese** [mai-mult-ca-perfectul narativ] supt Soliman.”; „Mihai, (...), prevăzând toate și luând toate măsurile cerute de împrejurări (...), cum **prinse** [perfectul simplu narativ] acea veste, **socoti** [perfectul simplu narativ] a nu mai întârzia (...). În calea sa, **ucide** și **fugărește** [prezent istoric] mai multe cete de tătari (...).” (N. Bălcescu, *Românii supt Mihai-Voievod Viteazul*).

c. *Prezentul dramatic*²⁵ [pe care noi îl delimităm de *prezentul istoric*] creează impresia că lectorul devine spectator, ca în cazul reprezentării scenice, implicarea afectivă fiind maximă, uneori chiar dramatică: „Un fior rece ca gheața îi *trece* prin vine, picioarele i *se taie*, un tremur o *cuprinde* în tot trupul, și ochii i *se painjinesc*. Și ce era nu era a bine!...” (Ion Creangă, *Capra cu trei iezi*). Naratorul este și el implicat direct, ceea ce amplifică dramatismul acțiunii/stării.

d. Diferit de prezentul etern sau de cel istoric este *prezentul acronic/atemporal* (pe care îl considerăm variantă a prezentului „extins”), realizat sub forma *prezentului tabular* (al inscripțiilor, „al notițelor intime *pro memoria*”²⁶): „Pentru curățirea mea, frații *duc* torțele în camera nunții, / În casele acestea, ei *sunt* nerăbdători să prăznuiască / Chiar în timp ce *se roagă* la Tatăl și îl *preaslăvesc* pe Fiul. / (Întru Tatăl și Fiul) *este* singurul izvor de Adevăr” (inscripție scrisă în greaca veche)²⁷.

Unii lingviști consideră că prezentul științific este o variantă a prezentului atemporal. Mai mult, autorii *GBLR* stabilesc o relație de echivalență semantică între *prezentul atemporal* și *prezentul etern*²⁸, însă, în opinia noastră, nu există suprapunere semantică a termenilor *atemporal* (~care nu este determinat de timp) și *etern* (~care nu are limite în timp).

B. Prezentul indicativului substituie viitorul:

a. *Prezentul futuric*²⁹/*prospectiv*³⁰, însoțit de determinări temporale care indică drept timp de referință viitorul: „–Ia seama, Petre, că **mâine** în zori *plecăm* înapoi, pe front!” (Liviu Rebreanu, *Pădurea spânzuraților*); „–Dacă **mâine seară** *nu-mi dă drumul* pentru două zile, *dezertez*.” (Camil Petrescu, *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*); „(...) – dacă

²³ Dumitru Irimia, *Introducere în stilistică*, p. 209.

²⁴ Tudor Vianu, *Tehnica basoreliefului în proza lui N. Bălcescu*, în *op. cit.*, p. 421-427.

²⁵ Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 131 (cf. Otto Jespersen); Eugen Câmpeanu, *op. cit.*, p. 95; *GALR, I, ed. cit.*, p. 411 (prezentul dramatic ~ prezentul istoric) ș.a.

²⁶ Tudor Vianu, *Prezentul etern în narațiunea istorică*, în *op. cit.*, p. 412.

²⁷ <http://jurnalul.ro/it/stiinta/cea-mai-veche-inscripție-crestina-descrie-ritualul-romanesc-de-inmormantare-592665.html>

²⁸ *GBLR, ed. cit.*, p. 247.

²⁹ Tudor Vianu, *Prezentul etern în narațiunea istorică*, în *op. cit.*, p. 411.

³⁰ *GALR, I, ed. cit.*, p. 402, 412.

nici în zece minute nu pleacă, poate să nici nu mai plece.” (Gabriela Adameșteanu, *Dimineață pierdută*).

În cazul utilizării prezentului cu valoare de viitor nu contează depărtarea temporală reală, ci starea psihologică de moment a vorbitorului, certitudinea că acțiunea se va realiza: „Sunt trei ani de când te cat, / *Sunt* trei ani ș-o săptămână, / Pân’ te-oi dobândi la mână” (*Iancu Jianul*). Realizarea acțiunii deși este incertă, procesul anticipat este considerat un fapt sigur: „– (...) mama *ia* chenzina abia măine...” (Gabriela Adameșteanu, *Dimineață pierdută*). Forma verbală este de prezent, însă timpul de referință cerut de determinanții temporali este viitorul: „– În cel mult o jumătate de oră aflăm!” (Al. Andrei, *Zăpezile iubirii*, II).

În interogații, prezentul exprimă o acțiune mai puțin sigură, apropiindu-se de valoarea unui viitor: *Oare vine sfârșitul lumii?*

Două forme distincte de prezent alăturate – un semiauxiliar de modalitate/aspect și un conjunctiv – pot exprima sensul unui viitor apropiat: „*Stă să crească* iarba-ntr-însa (...)” (Mihai Eminescu, *Călin Nebunul* (versuri)). Acțiunea este pe cale să se desfășoare, aspectul interferând aici cu categoria timpului.

b. Prezentul virtual: Dacă participi, câștigi... – cele două acțiuni nu pot fi simultane, una precedând-o pe cealaltă sau condiționând-o. Conjuncția condițională redă caracteristica virtuală, potențială a prezentului.

II. Timpul de referință viitor cuprinde două variante temporale:

1. Viitorul propriu-zis/Viitorul I proiectează acțiunea/eventul/starea într-un interval timp posibil de atins. În cazul **viitorului prototipic**, mărcilor semantico-aspectuale [+Posterioritate față de t_0] și [-Perfectiv] li se alătură marca specifică întregului mod indicativ: [+Real]. Dacă indicativul este considerat mod al certitudinii, nu se poate afirma că viitorul se încadrează aici, deoarece acțiunea exprimată prin forma de viitor este probabilă, chiar dacă vorbitorul consideră deseori acțiunea săvârșită. Această realitate lingvistică și ontologică l-a determinat pe Tudor Vianu să se gândească la posibilitatea de a-l considera un mod verbal distinct, „al voinței sau al intenției”³¹.

a. Formele de viitor propriu-zis redau, în general, siguranța realizării acțiunii: „(...) joi la orele 14,00, în sala noastră de festivități, *va avea loc* sesiunea de comunicări (...)” (Al. Andrei, *Zăpezile iubirii*, I). În interogații însă, viitorul lasă loc îndoielii: „– Dar oare **vor veni?** – *Vor veni.*” (Costache Negruzzi, *Alexandru Lăpușneanu*).

Asemenea prezentului, considerăm că se poate vorbi și despre **viitorul aforistic** (variantă a **viitorului generic**³²): „Fără familie, *nu vom avea* societate, *nu vom avea* națiune.”; „*Nu vom avea* artă și literatură dacă *nu ne vom adăpa* în izvoarele naționalității noastre...” (Mihail Kogălniceanu, *Reflecții*).

b. În exprimarea vorbitorilor/scriitorilor se înregistrează ocurența masivă a formelor echivalente de **viitor colocvial**³³, care exprimă o doză mai mare de siguranță privind realizarea acțiunii, comparativ cu viitorul prototipic:

³¹ Tudor Vianu, *Structura timpului și flexiunea verbală*, în *Studii de stilistică*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1968, p. 71.

³² *GALR*, I, ed. cit., p. 403.

³³ *GBLR*, ed. cit., p. 257.

- viitorul construit cu auxiliarul morfologic „a avea”: „- (...) *Are să vină* foarte repede, foarte curând și rândul meu (...).” (Gabriela Adameșteanu, *Dimineață pierdută*); „- Pe Mitruț *am să-l răzbun* eu, cu mâna mea! (...) *Am să răzbun* sângele lui Mitruț (...).” (Eusebiu Camilar, *Stejarul din Borzești*); „M-ați popit voi, dar de mă voi îndrepta, pre mulți *am să popesc* și eu!” (C. Negruzzi, *Alexandru Lăpușeanul*) – viitor profetic³⁴;

- viitorul construit cu particula invariabilă *o* + conjunctivul verbului de conjugat: „- (...) Și, până la urmă, *o să-l conving* și pe tata!” (George Șovu, *Declarație de dragoste*); „- (...) *o să ne ducem*, așa, cu toții, pe rând... (...).” (Gabriela Adameșteanu, *Dimineață pierdută*).

c. Viitorul popular dezvoltă nuanțe modale diferite:

- nesiguranță – „modul posibilității, al îndoielii”³⁵: „- *Om vedea*. Că, auzi-l, vine-ntr-acoace!”; „- Doar dacă om vâna... zimbrul cel mare, l-*om sătura* (...).” (Dumitru Almaș, *Vânătoarea lui Dragoș*); „*S-o face* el cenușă? vreun pârjol v-*aduce*?” (I. Heliade Rădulescu, *Destăinuirea*);

- supoziție: „- *Ți-o fi* și foame, ție, Vico, (...) *ți-o fi* foame, nu vrei ceva?” (Gabriela Adameșteanu, *Dimineață pierdută*); „- (...) Că de *ne-om trage* în munți, *ne-o fi* mai frig ca aici...” (Dumitru Almaș, *Vânătoarea lui Dragoș*); „Când vântu-*a trece* peste-a apeiării / Tu-*i auzi* cântarea lui pe val; / *Ți-i închina* viața ta visării” (Mihai Eminescu, *Fata-n grădina de aur*).

Viitorul popular poate primi conotații meditative-elegiace: „Ce voi fi când *m-oi întoarce* / La obârșie, la izvor?” (Lucian Blaga, *Cântecul obârșiei*).

Prezentul și viitorul se succedă firesc în textul dinescian *Sârma de aur*, însă anticiparea acțiunilor/stărilor se exprimă prin forme distincte de viitor, într-un climax al imaginației poetice: „te *voi duce* acolo cu sania / (...) / Mii de popi *au să-mi cânte* sfeștania / (...) / mii de muște-*or începe* campania / (...) / *o să par*, sărutat, pocitania / cu o sârmă de aur în rât”.

În contexte sugestive, viitorul poate să substituie celelalte timpuri de referință.

A. Viitorul I substituie prezentul:

a. Viitorul instantaneu apropie temporal viitorul de prezent: „Dacă voi acum veți pierde marea cauză română” (Grigore Alexandrescu, *Unirea Principatelor*); „- Toată viața mea n-am avut timp, (...), însă acum am să mă apuc...”; „*O să înceapă acum* poveștile cu madamele ei...” (Gabriela Adameșteanu, *Dimineață pierdută*).

b. Viitorul îndoielii – în enunțuri interogative, viitorul colocvial se apropie de valoarea prezentului: „Oare unde-*o fi* el acum?” (George Șovu, *Declarație de dragoste*); „« (...) Cine știe în ce țărâși și-*o avea* arborele genealogic?» ; „Mare minune dacă dl. matematician *n-o fi* un « cască gură » pe malul lacului (...).” (Al. Andrei, *Zăpezile iubirii*, I); „Ăsta era ofu-lui: ce fel de negustor *oi fi* io dacă nu am burtă?” (Gabriela Adameșteanu, *Dimineață pierdută*).

c. Viitorul politeții sau al modestiei se aseamănă, semantic, cu imperfectul politeții, exprimând, în general, teama locutorului de a nu fi refuzat: „- Monșer! te superi dacă te-*oi ruga* pentru un pahar cu apă?...”; „(...) Monșer, te superi dacă te-*oi ruga* să-mi dai batista d-tale?... numai un moment.” (I. L. Caragiale, *Petițiune*).

³⁴ Eugen Câmpeanu, *op. cit.*, p. 110-111.

³⁵ Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 140.

B. Viitorul I substituie *trecutul*: *Știm că în 1850 se va naște Mihai Eminescu.*

2. Viitorul anterior/Viitorul II, caracterizat prin mărcile [+Posterioritate față de t₀], dar [+Anterioritate față de t_v], [+Real] și [+Perfectiv], este un timp de relație: „Să uit cum dup-o clipă din brațele-mi te-ai smult... / Voi fi bătrân și singur, *vei fi murit* de mult!” (Mihai Eminescu, *Departate sunt de tine...*).

Prin forma sa popular-coloquială, viitorul II poate reda supoziția: „L-o fi tras vreun curent glacial dinspre sud” (Mircea Dinescu, *Ușă cu mort*); „V-am spus, cum mi se pare, de nu îți fi uitat” (Grigore Alexandrescu, *Lupul moralist*) sau incertitudinea: „S-a trezit de nenumărate ori (...), întrebându-se dacă Laura o fi ajuns cu bine acasă.” (Al. Andrei, *Zăpezile iubirii*, I).

3. Viitorul în trecut³⁶ este o formă distinctă, construită cu imperfectul semiauxiliarului „a avea” și conjunctivul verbului de conjugat (ireal, potențial), exprimând posterioritatea în relație cu un timp trecut: „Acum se lăsa încet, la loc, în pat, (...): *avea să intre* Maria, *avea să dea* la o parte draperiile grele, *avea să deschidă* larg ferestrele (...) el *avea să soarbă* (...).”; „- (...) A știut cu precizie momentul când *aveau să-l aresteze*.”; (Gabriela Adameșteanu, *Dimineață pierdută*).

Această formă verbală perifrastică poate avea funcție de anticipare – *prolepsă*: „Era cu încă un băiat, un coleg de-al lui, Adrian Merișanu, cum *aveam să aflu mai târziu...*” (George Șovu, *Declarație de dragoste*).

A. Viitorul în trecut substituie *trecutul*: *Știm că în 1935 avea să se nască Nicolae Labiș.*

Bibliografia de specialitate înregistrează numeroase mijloace de redare a categoriei gramaticale a timpului în limba română, consecință a conținutului semantic deosebit de bogat al verbului. Intenția noastră a fost de a evidenția, de a clasifica și de a exemplifica valențele semantico-stilistice ale prezentului și ale viitorului indicativului, completând tabloul câmpului temporalității în limba română, ilustrat de lingviști consacrați, cu variante a căror specificitate este de remarcă.

Referințe bibliografice:

- * * *Gramatica limbii române, I-II*, București, Editura Academiei Române, 2005/2008.
- * * *Gramatica de bază a limbii române*, București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2010.
- Andrei, Mihail, Ghiță, Iulian, *Verbul. Valori expresive*, în *Limba română. Fonetică, Lexicologie, Morfosintaxă*, București, Editura Corint, 1996, p. 228-229.
- Câmpeanu, Eugen, *Verbul*, în *Stilistica limbii române. Morfologia*, Cluj-Napoca, Editura Quo Vadis, 1997, p. 87-129.
- Chiorean, Luminița, *Eseul stănescian. Configurare poetică*, Târgu-Mureș, Editura Universității „Petru Maior”, 2007.
- Constantinescu-Dobridor, Gh., *Verbul. Valori de întrebuintare*, în *Morfologia limbii române*, București, Editura Vox, 1996, p. 259-262.

³⁶ *GALR*, I, ed. cit., p. 428, 441; *GBLR*, ed. cit., p. 258.

- Dimitriu, Corneliu, *Tratat de gramatică a limbii române. Morfologia*, Iași, Institutul European, 1999.
- Herțeg, Crina, *Valori semantico-stilistice ale verbului*, în *Annales Universitatis Apulensis. Series Philologica*, nr. 8, tom 1, Alba Iulia, Editura Universității „1 Decembrie 1918”, 2007, p. 257-263.
- Idem, *The Semantic And Stylistic Values Of The Indicative Mood*, *Proceedings of the 1st International Conference on Linguistic and Intercultural Education*, Alba Iulia, 2008.
- Iordan, Iorgu, *Fenomene morfologice. Verbul*, în *Stilistica limbii române*, București, Editura Științifică, 1975, p. 127-153.
- Irimia, Dumitru, *Gramatica limbii române*, Iași, Editura Polirom, 1997.
- Idem, *Introducere în stilistică*, Iași, Editura Polirom, 1999.
- Idem, *Morfo-sintaxa verbului românesc*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 1997.
- Mancaș, Mihaela, *Limbajul artistic românesc modern. Schiță de evoluție*, București, Editura Universității, 2005.
- Idem, *Tablou și acțiune*, București, Editura Universității, 2005.
- Nemțuț, Alina-Paula, *Modurile nepersonale ale verbului în limba română contemporană*, Oradea, Editura Universității, 2011.
- Vianu, Tudor, *Contribuții la stilistica verbului*, în *Arta prozatorilor români*, București, Editura Albatros, 1977, p. 379-410.
- Idem, *Studii de stilistică*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1968.